IV BÖLMƏ.
RƏQƏMSAL İQTİSADİYYAT VƏ SÜNİ İNTELLEKT

UOT 31

Müslüm Hətəm oğlu NƏZƏROV
Azərbaycan Kooperasiya Universitetinin
Sosial elmlər və təhsil” kafedrasının müdiri, fəlsəfə elmləri doktoru
E-mail: muslimnazarov@mail.ru
https://orcid.org/0009-0001-6549-6831
https://doi.org/10.30546/4.71.731.03.2026.64

RƏQƏMSAL TRANSFORMASİYA DÖVRÜNÜN SOSİAL-MƏDƏNİ VƏ FƏLSƏFİ ASPEKTLƏRİ

Xülasə

Tədqiqatın məqsədi. Sosial inkişafın hazırkı mərhələsi informasiya cəmiyyətinin formalaşması və fəaliyyəti ilə əlaqələndirilir, bu, sosial problemləri uğurla həll edən yeni informasiya dəyərlərin mexanizmlərinin dialektik birləşməsindən ibarətdir. İnformasiya sosial mühitə getdikcə daha çox təsir edən strateji bir resursdur və onun informasiyalaşdırma səviyyəsi nəticə etibarilə cəmiyyətin inkişaf tempini müəyyən edən amildir. Bu, alimləri süni intellektin və informasiyalaşdırma proseslərinin hərtərəfli nəzəri təhlilini aparmağa və cəmiyyətin informasiya inkişaf mərhələsinə qədəm qoyduğu zaman üzləşdiyi çətinlikləri və perspektivləri araşdırmağa çağırır. İnformasiyalaşdırma prosesləri texnoloji proseslər kimi, eləcə də onların həyata keçirilməsi üçün texniki vasitələr kimi süni intellekt informasiya cəmiyyətində mədəni inkişafın sosial, mənəvi və mədəni sahələrinə əhəmiyyətli dərəcədə təsir göstərir. Bu cür təsir həmişə müsbət olmur, lakin çox vaxt insan şüuru və psixikası üçün mənfi nəticələrə səbəb olur ki, bu da müasir informasiya cəmiyyətində kütləvi kommunikasiyaların dərin sosiomədəni araşdırılmasını tələb edir.

Tədqiqatın metodologiyasını kütləvi kommunikasiya fenomeninin müxtəlif tərəflərinin və aspektlərinin, növlərinin və formalarının ziddiyyətli qarşılıqlı əlaqələri, vəhdəti vasitəsilə hərtərəfli obyektiv təhlilini nəzərdə tutan dialektik idrak metodu təşkil edir. Yerli və xarici alimlərin elmi əsərlərində yer alan kütləvi kommunikasiya nəzəriyyəsi və informasiya cəmiyyəti anlayışları, eləcə də informasiya cəmiyyətində kütləvi kommunikasiyanın sosial-mədəni problemlərini ortaya qoyan fundamental müddəaları özündə əks etdirən elmi müzakirələrin materiallarından istifadə edilir.

Tədqiqatın tətbiqi əhəmiyyəti əldə edilən nəticələr, kütləvi kommunikasiyaların sosiomədəni təhlilinə yanaşmanın yeniliyi və informasiya cəmiyyətinin inkişafının sosiomədəni qiymətləndirilməsinin mahiyyəti, məzmunu və strukturu ilə müəyyən edilir. Əsas tapıntılar və nəticələr nəzərdən keçirilən məsələ ilə bağlı sonrakı tədqiqatlarda istifadə edilə bilər.

Tədqiqatın nəticələri. Elmi məqalə müasir cəmiyyətin hərtərəfli rəqəmsallaşma şəraitində üzləşdiyi çətinliklərin fəlsəfi təhlilinə həsr olunmuş bir araşdırmadır. Rəqəmsallaşma dövründə sosial ədalətin anlaşılmasına konseptual yanaşmaların təhlili aparılır, yeni çətinliklər və sosial strukturlardakı dəyişikliklərin dinamikası aşkar edilir, informasiya texnologiyalarından istifadənin etik aspektləri, eləcə də onların informasiya cəmiyyətinin formalaşmasına təsiri nəzərdən keçirilir.

Tədqiqatın orijinallığı və elmi yeniliyi informasiyalaşdırma və kütləvi kommunikasiya proseslərinin informasiya cəmiyyətində fəaliyyətinin sosial-mədəni təhlili baxımından fəlsəfi şəkildə başa düşülməsinə ehtiyacla müəyyən edilir və aşağıdakılardan ibarətdir: a) kütləvi kommunikasiyaların genezisini və funksiyalarını, eləcə də informasiya cəmiyyətində onların xüsusiyyətlərini aşkar etmək; b) cəmiyyətin informasiyalaşdırılmasının əsaslarını müəyyən etmək və xarakterizə

etmək; c) kütləvi kommunikasiyaların sosial-mədəni sistem kimi bütövlüyünü və onların öyrənilməsi prinsiplərini əsaslandırmaq; d) kütləvi kommunikasiyaların fəaliyyətinin mədəni və mənəvi-etik normalarını müəyyən etmək; d) informasiya texnologiyalarını kütləvi kommunikasiyaların mobilliyini artırmaq üçün bir vasitə kimi təqdim etmək.

Açar sözlər: informasiya cəmiyyəti, fəlsəfə, etika, sosial ədalət, rəqəmsallaşma, rəqəmsal təhsil.

Giriş

İnformasiya cəmiyyəti müasir cəmiyyətin inkişafı üçün əsas mənbəyə çevrildiyi sosiomədəni və fəlsəfi paradiqmadır. Rəqəmsallaşma müasir dünyada əsas rol oynayır və cəmiyyətin, iqtisadiyyatın, təhsilin, səhiyyənin və digər sahələrin müxtəlif aspektlərinə əhəmiyyətli dərəcədə təsir göstərir. Bununla belə, rəqəmsallaşma ilə əlaqəli kibertəhlükəsizlik, rəqəmsal bərabərsizlik və məlumatların məxfiliyi məsələləri kimi çətinlikləri nəzərə almaq vacibdir. Rəqəmsal texnologiyaların balanslı və etik tətbiqi bu prosesin sosial və etik aspektlərinin diqqətlə nəzərdən keçirilməsini tələb edir [4].

Fəlsəfə və rəqəmsallaşma arasındakı əlaqə, rəqəmsal texnologiyaların mənası, məqsədi, etikası və bəşəriyyətə təsiri ilə bağlı fundamental sualları əks etdirən bir neçə aspektdə özünü göstərir. Bu aspektləri araşdırmaq, rəqəmsal dövrdə cəmiyyətin üzləşdiyi fəlsəfi və etik problemləri daha dərindən anlamağımıza kömək edir və müvafiq norma və prinsiplərin hazırlanması üçün əsas yaradır.

Süni intellekt, artan qeyri-müəyyənlik qarşısında sosial proseslərin təşkili və idarə olunması üçün yeni texnologiyalar yaratmaq məqsədilə informasiya qeyri-müəyyənliyini artıran getdikcə daha mürəkkəb informasiya axınlarını effektiv şəkildə mənimsəmək üçün bir vasitə kimi cəmiyyətə daxil olur. Onun gəlişi cəmiyyətdə İnternetin şəbəkəli kommunikativ kiberməkanının yaranması ilə başlayan yeni bir rəqəmsal nizamın inkişafının ikinci mərhələsini qeyd edir[8].

İnformasiya texnologiyaları və informasiyaya çıxışın cəmiyyətin strukturunun formalaşmasında və resursların bölüşdürülməsində əsas rol oynadığı informasiya cəmiyyətində sosial ədalət olduqca vacibdir. İnformasiya cəmiyyətində ədalət bütün vətəndaşların rəqəmsal məkanda bərabər iştirakı üçün şərait yaradılmasını və rəqəmsal texnologiyaların faydalarının ədalətli və inklüziv şəkildə bölüşdürülməsini təmin etməyi nəzərdə tutur.

1. Rəqəmsallaşma kontekstində fəlsəfi cərəyanlar

Rəqəmsallaşma cəmiyyətin, mədəniyyətin və insan varlığının müxtəlif aspektlərinə əhəmiyyətli dərəcədə təsir göstərir. Bu kontekstdə müxtəlif fəlsəfi cərəyanlar bu prosesi anlamaq və təhlil etmək üçün unikal perspektivlər və vasitələr təklif edir. Bu **fəlsəfi cərəyanlardan** bəzilərini rəqəmsallaşma kontekstində aşağıdakı kimi nəzərdən keçirmək olar:

- texnoloji determinizm (texniki, texnokratik) – texnoloji inkişafın sosial tərəqqidə həlledici rol oynaması. Sosial ehtiyaclardan irəli gələn texnoloji dəyişiklik ətraf mühitin idarə olunması proseslərində, xüsusən də təbii sərvətlərin qorunmasında mühüm rol oynayır. Lakin bu rol ilkin deyil, ikinci dərəcəlidir: cəmiyyət texnologiyanın birbaşa təsiri altında inkişaf etmir, əksinə, texnologiya sosial ehtiyacların təsiri altındadır. Lakin texnoloji innovasiyaların cəmiyyətə təsirini tamamilə inkar etmək də əsassızdır. Bu təsirin mütləq təyinatı deyil, sadəcə məhdud təbiəti nəzərə alınmalıdır. Son illərdə texnoloji determinizm "yaşıl" qruplar arasında getdikcə daha geniş yayılıb və onlar texnoloji irəliləyişlərin bütün ətraf mühit və ekoloji problemləri həll edəcəyinə ümid edirlər. Texnoloji tərəqqi, xüsusən də qısa müddətdə bu həlləri asanlaşdıra bilər, lakin cəmiyyətin inkişafına xarici məhdudiyyətlərə təsir etdiyi üçün onları tamamilə aradan qaldıra bilməz. Elm və texnologiyanın geniş inkişafı ilə ekoloji fəlakət qaçılmazdır, ona görə də planetin əhali artımını sabitləşdirməklə onun təhlükəsinin daxili səbəblərini aradan qaldırmaq lazımdır. *Texnoloji determinizm* texnologiyanın cəmiyyəti və mədəniyyəti formalaşdırdığını, əksinə olmadığını iddia edir. Rəqəmsallaşma sosial və mədəni paradiqmaların dəyişməsində əsas determinant kimi qəbul edilir. Rəqəmsal cəmiyyətdə alqoritmik idarəetmə və avtomatlaşdırma yeni sosial strukturları formalaşdırır və qərar qəbuletmə prosesinə təsir göstərir [5].

- sosial konstruktivizm – reallıq sosial konstruksiyalar və qarşılıqlı təsirlər vasitəsilə formalaşır. Rəqəmsallaşma sosial cəhətdən qurulmuş bir fenomen kimi qəbul edilir. Sosial media ictimai rəyi və konstruksiyaları formalaşdırır, şəxsiyyətin formalaşmasına təsir göstərir [6]. Konstruktivizm aktiv öyrənmə, kəşf öyrənmə və biliklərin artırılması da daxil olmaqla bir sıra düşüncə məktəblərini əhatə edir. Bu məktəblər arasında birləşdirici prinsip tələbə və müəllimin təlim prosesindəki rollarının anlaşılmasıdır. Tələbələr müəyyən bir inanclar toplusuna əsaslanaraq sərbəst və müstəqil şəkildə tədqiqat aparırlar. Müəllim fasilitator kimi çıxış edir, tələbələri nəzəriyyəni müstəqil şəkildə araşdırmağa və real dünya problemlərini həll etməklə bilik yaratmağa təşviq edir. Bu qarşılıqlı əlaqənin tətbiqi hal tədqiqat metodlarında təsvir olunur.

- fenomenologiya fərdi təcrübə, şüur üzərində cəmləşir. Rəqəmsallaşma kontekstində bu, rəqəmsal texnologiyaların dünya haqqında qavrayışımıza necə təsir etdiyini təhlil etmək deməkdir. Virtual reallıq, rəqəmsal dünya qarşılıqlı əlaqə məkan və zaman təcrübəmizi dəyişdirir [7]. Fenomenologiya insanların onlayn öyrənmə və ünsiyyət təcrübələrini araşdırır. O, onlayn iştirakın təbiətini, varlıq hissini və rəqəmsal məkanlarda başqalarının qavrayışını anlamağa çalışır. Fenomenoloji tədqiqatlar insanların rəqəmsal texnologiyalarla qarşılıqlı əlaqəsinin subyektiv təcrübələrinə dəyərli anlayışlar təqdim edir və onlayn iştirakın, öyrənmənin və əlaqələrin nüanslarını istifadəçinin perspektivindən anlamağa kömək edir. Şəxsi təcrübəyə diqqət yetirməklə, fenomenologiya virtual aləmlərdə varlıq hissi kimi digər yanaşmalar tərəfindən qaçırılan onlayn qarşılıqlı əlaqə aspektlərini aşkar edə bilər.

- ekzistensializm fərdi azadlığı, məsuliyyəti və seçimi vurğulayır. Çoxsaylı seçim və informasiya ilə qarşılaşdığımız rəqəmsal dünyada seçim fəlsəfəsi yeni məna kəsb edir. Onlayn dünyada seçim məhsul seçimindən tutmuş xəbər mənbələrini seçməyə qədər dəyişir. Ekzistensializm əsl mənliyimizlə yaratdığımız onlayn personajlar arasındakı ziddiyyəti, eləcə də rəqəmsal dövrün narahatlığını araşdırır. Ekzistensializm bizə məna axtardığımızı və özümüzün onlayn versiyalarını daim yaradıb təqdim edərkən özümüzü necə saxladığımızı anlamağa kömək edir. O, rəqəmsal kimliyimizi formalaşdırarkən verdiyimiz seçimləri və bu seçimlərin özümüzü tanıma hissimizə təsirini anlamağa kömək edir. Ekzistensializm, tənqidi nəzəriyyə, postmodernizm, fəzilət etikası və fenomenologiya kimi müxtəlif fəlsəfi yanaşmalar bu dəyişiklikləri anlamaq və mədəniyyətin rəqəmsallaşması ilə əlaqəli həm imkanları, həm də riskləri müəyyən etmək üçün dəyərli vasitələr təklif edir.

- tənqidi nəzəriyyə güc və dominantlıq strukturlarının təhlilinə yönəlmişdir. Rəqəmsal cəmiyyətdə ondan rəqəmsal bərabərsizlikləri və nəzarət formalarını müəyyən etmək üçün istifadə etmək olar. İnformasiya texnologiyalarında inhisarçı təcrübələr və onların informasiya azadlığına təsiri təhlil edilir. O, "diqqət iqtisadiyyatını" və istifadəçilərin əmtəələşdirilməsini, eləcə də medianın ideyaları necə formalaşdırdığını və gücünü necə gücləndirdiyini tənqid edir. O, bu platformaların mövcud bərabərsizlikləri necə gücləndirdiyini və istifadəçilərin ehtiyaclarını necə manipulyasiya etdiyini araşdırır. Bu nəzəriyyə sosial medianın neytral olmadığını, əksinə, dominant ideyaları əks etdirdiyini və gücləndirdiyini nümayiş etdirir.

- postmodernizm hiperreallığa və ***mədəniyyətin parçalanmasına*** diqqət yetirir. Sosial mediaya postmodernist xüsusiyyətlərin nümunəsi kimi baxır: parçalanma, simulyasiya və ortaq fikirlərə inamsızlıq. Postmodernizm reallıqla onun onlayn təmsilçiliyi arasındakı sərhədlərin bulanıqlığını, eləcə də rəqəmsal mədəniyyətdə kimliyin dəyişkən və dəyişkən təbiətini qeyd edir. Bu fəlsəfə bizə ənənəvi həqiqət və kimlik anlayışlarının perspektivlərin çoxluğu və qurulmuş onlayn reallıqlar tərəfindən çətinlik çəkdiyi rəqəmsal dövrdə mədəniyyətin nə qədər parçalanmış olduğunu anlamağa kömək edir.

- ətraf mühit fəlsəfəsi insanlarla ətraf mühit arasındakı əlaqəyə diqqət yetirir. Rəqəmsallaşma kontekstində buraya rəqəmsal texnologiyaların ətraf mühitə təsirinin təhlili daxil ola bilər. Buraya elektron tullantıların və rəqəmsal texnologiyaların enerji istehlakının ətraf mühitə təsiri ilə bağlı tədqiqatlar daxildir.

- informasiya fəlsəfəsi informasiyaya dünyanın fundamental elementi kimi baxır. Rəqəmsal

cəmiyyətdə informasiya fəlsəfəsinin aspektləri məlumatların və biliklərin necə formalaşdığını və bizə necə təsir etdiyini anlamağa kömək edə bilər. Rəqəmsal informasiyaya bilik və anlayışın formalaşmasında əsas element kimi baxmaq olar.

Mənəvi sahədə fəaliyyət göstərən müxtəlif sosial institutlar sayəsində peşəkar qrup üzvünün davranışı qrupda və cəmiyyətdə qəbul edilmiş nümunələrə, norma və standartlara uyğunlaşdırılır. Mütəxəssislər yalnız vahid etik normalar əsasında öz sosial rolunu layiqincə yerinə yetirə bilirlər [1,s.21].

Rəqəmsallaşmanı müxtəlif fəlsəfi cərəyanlar baxımından nəzərdən keçirmək, bu texnologiyaların cəmiyyətimizə necə təsir etdiyini və onların təsirini təhlil etmək üçün hansı fəlsəfi prinsiplərin tətbiq oluna biləcəyini daha dərindən anlamağa imkan verir.

2. Sosial ədalətin əsas fəlsəfi anlayışları

"Ədalət"in sosial-iqtisadi təzahürü formal və qeyri-rəsmi sosial dəyərlər sistemini, davranış prinsiplərini, konsepsiyaları və iqtisadi subyektlər arasında qarşılıqlı əlaqə normalarını, iqtisadi münasibətləri sabitləşdirmək qabiliyyətinin reallaşdırılmasını, bütün əmək subyektlərinə sosial-iqtisadi fəaliyyət üçün nisbətən bərabər imkanların təmin edilməsini və həyat üçün zəruri sosial və iqtisadi faydaların təmin edilməsini əks etdirir. İctimai malların sosial cəhətdən ədalətli bölüşdürülməsinə, yenidən bölüşdürülməsinə və istehlakına nail olmaq da vacibdir.

"Sosial ədalət" anlayışı gəlirlərin bərabər bölüşdürülməsi və ümumilikdə rifah səviyyəsinin qiymətləndirilməsi kontekstində. Sosioloqlar müəyyən bir vəziyyətin subyektiv qavranılmasından təsirli olduğunu deyirlər. Fəlsəfədə qlobal ədalət anlayışı mövcuddur. Müasir siyasi iqtisadiyyatda sosial ədalət tez-tez kapitalizm dövründə istehsal münasibətlərinə xas olan yadlaşmanın nəticəsi kimi qəbul edilir. Eyni zamanda, ədalətin vahid, fundamental tərifi var, bu tərif nəyin olması lazım olduğu ilə əslində nəyin olması arasındakı uyğunluqdur. Hər hansı bir konkret tərif bu əsas tərifdən "böyüyür". Bu, bir tərəfdən birləşməni mümkün edir, digər tərəfdən isə çoxsaylı, əhəmiyyətli dərəcədə fərqli şərhlər yaradır.

Sosial ədalət cəmiyyətdə davamlı inkişafın yaradılmasında və qorunub saxlanılmasında əsas rol oynayır. Bu konsepsiya imkanların bərabərliyini, resurslara və xidmətlərə çıxışı və cəmiyyətin bütün üzvlərinin hüquqlarının qorunmasını nəzərdə tutur. Davamlı inkişaf kontekstində sosial ədalət uzunmüddətli rifahın və sabitliyin təmin edilməsinin ayrılmaz hissəsinə çevrilir.

Sosial ədalət cəmiyyətin bərabərlik, ədalət və inklüzivlik arzusunu təsvir edən bir anlayışdır. Bu konsepsiya, sosial statusundan, irqindən, cinsindən, yaşından və digər xüsusiyyətlərindən asılı olmayaraq, cəmiyyətin bütün üzvləri üçün bərabər imkanların, resurslara və xidmətlərə çıxışın təmin edilməsi ideyasını ifadə edir.

Sosial ədalət cəmiyyətdə mövcud ola biləcək sistemli bərabərsizlikləri və ayrı-seçkiliyi aradan qaldırmağa çalışır. Buraya sosial bərabərsizlik, iqtisadi bərabərsizliklər, müxtəlif əsaslarla ayrı-seçkilik və digər sosial ədalətsizlik formaları ilə mübarizə daxildir. Bu anlayışlar bir-biri ilə əlaqəlidir və cəmiyyətdə sosial ədalətə nail olmağa yönəlmiş prinsiplərin və siyasətlərin hazırlanması üçün əsas təşkil edir. Bu anlayışların effektiv şəkildə həyata keçirilməsi vətəndaşların, ictimai təşkilatların və hökumətin birgə səylərini tələb edir.

3. Rəqəmsallaşmanın sosial nəticələrində tətbiq olunan fəlsəfi təhlil metodları

Müasir sosial işin metodologiyası yerli xüsusiyyətlər və konkret kontekst nəzərə alınmaqla elmi tədqiqat və təcrübənin təhlili nəticəsində əldə edilmiş sistemləşdirilmiş biliklərə əsaslanır [2,s.60].

Rəqəmsallaşmanın sosial nəticələrini daha dərindən anlamaq üçün tətbiq oluna bilən bəzi fəlsəfi təhlil metodları bunlardır:

Ontoloji analiz rəqəmsal inkişafın və texnologiyaların mahiyyətini öyrənmək vəzifəsini qoyur və rəqəmsal inkişafın cəmiyyətin təbiətinə necə təsir etdiyini və sosial qarşılıqlı əlaqənin əsas strukturlarını necə dəyişdirdiyini müəyyən etməyə kömək edir.

Etik təhlil rəqəmsal inkişafın mənəvi aspektlərini nəzərdən keçirməyə kömək edir. Bu təhlil məlumatların məxfiliyi, rəqəmsal dövrdə insan hüquqları, resursların ədalətli bölüşdürülməsi və süni intellektin etik istifadəsi kimi etik məsələləri qiymətləndirmək üçün istifadə edilə bilər.

Rəqəmsal texnologiyalar çoxsaylı etik problemlər yaradır. Texnologiyanın zərər verməkdənsə, fayda verdiyi bir gələcək qurmaq üçün bizə aydın qaydalar- rəqəmsal etika lazımdır .

İnternetdə hamımız hərəkətlərimizə və yaratdıqlarımıza görə böyük məsuliyyət daşıyırıq. Bir tarazlıq tapmaq vacibdir: insan dəyərlərini qoruyarkən texnologiyanı inkişaf etdirmək .

Buna görə də, rəqəmsal etika prinsiplərini inkişaf etdirmək və istədiyimiz rəqəmsal mədəni dəyərləri müəyyən etmək lazımdır. Bu, texnoloji tərəqqini humanist dəyərlər və sosial etika ilə tarazlaşdırmağa kömək edəcək. Rəqəmsal texnologiyalar nə qədər güclü və əlçatan olarsa, etik çərçivələrin yaradılması bir o qədər vacibdir . Bu çərçivələr texnologiyaların inkişafına və istifadəsinə istiqamət verəcək ki, onlar insan hüquqlarına hörmət etsin, ədaləti təşviq etsin və müsbət mədəni gələcək yaratsın.

Epistemoloji təhlil bizə rəqəmsal inkişafın informasiyanın yaradılması, ötürülməsi və saxlanması proseslərinə təsirini müəyyən etməyə imkan verir. Bu təhlil, rəqəmsal texnologiyalar işığında bilik və informasiya haqqında dəyişən anlayışları təhlil etmək üçün istifadə olunur.

Sosial-fəlsəfi təhlil bizə rəqəmsal inkişafın sosial aspektlərini təhlil etməyə və rəqəmsal inkişafın sosial strukturlara, münasibətlərə, hakimiyyətə və cəmiyyətdə vətəndaş iştirakına təsir dərəcəsini müəyyən etməyə imkan verir.

Sosial işin mahiyyəti sosial subyektə və onun mövcud olduğu mühitə müəyyən səviyyədə sosial - mədəni dəstək vermək üçün fərdlərə, ailələrə, qruplara sosial hüquqlarını həyata keçirməkdə və tam sosial fəaliyyətə mane olan fiziki, əqli, intellektual, sosial və digər çatışmazlıqların ödənilməsində köməklik fəaliyyətindən ibarətdir [3,s.11].

4. Rəqəmsallaşma cəmiyyətində dəyişikliklərin əsas aspektləri

Rəqəmsallaşma cəmiyyətə dərin və çoxşaxəli təsir göstərir, yeni trendlər və tanış strukturları yenidən formalaşdırır. Bu dəyişikliklərin əsas aspektləri aşağıdakılardır:

İnformasiyaya əlçatanlıq. Rəqəmsal texnologiyalar sayəsində informasiya daha əlçatan və ani hala gəlmiş, bilik genişlənmiş və təhsilin keyfiyyəti yaxşılaşmışdır. Lakin, eyni zamanda, yanlış məlumat və informasiyaya çıxışda rəqəmsal uçurumun yaranması ehtimalı var.

Qloballaşma və virtuallaşma. Rəqəmsallaşma dünyanın hər yerində insanları birləşdirir, qlobal virtual icmalar yaradır, eyni zamanda yerli kimliyin itirilməsi və mədəni homogenləşmə riskini də yaradır.

Rəqəmsal iqtisadiyyat. Rəqəmsal texnologiyaların inkişafı rəqəmsal iqtisadiyyata keçidi, yeni biznes formalarının yaranmasını və elektron ticarətin inkişafını asanlaşdırmaqla yanaşı, ənənəvi iqtisadi sektorlar üçün də təhlükələr və rəqəmsal uçurumla bağlı çətinliklər yaradır.

Əmək münasibətlərinin dəyişməsi. Avtomatlaşdırma və süni intellektin tətbiqi işin təbiətini dəyişdirir, məhsuldarlığı artırır və əmək bazarını yenidən formalaşdırır, eyni zamanda iş yerləri üçün risklər və yenidən hazırlıq ehtiyacı yaradır.

Təhsildə transformasiya. Rəqəmsal texnologiyalar tədris metodlarını dəyişdirir və onlayn təhsilin inkişafı vasitəsilə təhsilə çıxışı artırır, lakin onlar həm də təhsilin keyfiyyətinin aşağı düşməsi və təlimdə rəqəmsal uçurum yaratmaq riskini yaradır.

Yeni ünsiyyət formaları. Sosial media, ani mesajlaşma və videokonfrans əsas ünsiyyət vasitəsinə çevrilib, lakin rəqəmsal asılılıq və məxfilik təhdidləri də artmaqdadır.

Rəqəmsal tibb. Texnologiyanın tibbə tətbiqi tibbi xidmətlərin əlçatanlığını, diaqnostika və müalicənin effektivliyini artırır, lakin məlumatların məxfiliyinin azalması riskini daşıyır.

Təhlükəsizlik və məxfilik . Kibertəhlükəsizlik tədbirləri gücləndirilir, lakin şəxsi məlumatların sızması ilə bağlı risklər də artır.

Süni intellektin inkişafı avtomatlaşdırma və qərar qəbuletmə üçün yeni imkanlar təqdim edir, eyni zamanda etikanın, məsuliyyətin və cəmiyyət üçün potensial təhdidlərin nəzərə alınmasını tələb edir.

Rəqəmsal demokratiya və iştirak. Vətəndaşların qərar qəbuletmədə iştirakını təmin etmək üçün rəqəmsal texnologiyalardan istifadə manipulyasiya və qeyri-bərabər giriş risklərini də daşıyır.

Rəqəmsal transformasiya texnologiya və məlumatlar vasitəsilə biznes proseslərində, modellə-

rində və əməliyyat metodlarında geniş dəyişiklikləri əhatə edir. Rəqəmsal transformasiyanın əsas hərəkətverici qüvvələrindən biri **süni intellektin** istifadəsi və inkişafıdır. Süni intellekt iqtisadiyyatın rəqəmsal transformasiyasında istehsal və biznes proseslərini optimallaşdırmaq, məhsul və xidmət keyfiyyətini yaxşılaşdırmaq, xərcləri azaltmaq və məhsuldarlığı artırmaq üçün istifadə olunur. Məsələn, süni intellektin məhsul keyfiyyətinə nəzarət, istehsal planlaşdırması və resursların bölüşdürülməsi kimi istehsal proseslərinin avtomatlaşdırılmasına və optimallaşdırılmasına kömək edə bilər. Süni intellekt həmçinin biznesin idarə edilməsində, məsələn, bazar və müştəri bazasının təhlilini aparmaq, müştəri ehtiyaclarını və üstünlüklərini müəyyən etməyə imkan vermək və bununla da bazarda məhsul və xidmətlərin təşviqi üçün ən yaxşı strategiyanın hazırlanmasına imkan vermək üçün istifadə edilə bilər.

Rəqəmsallaşma və fəlsəfə ilə əlaqəli konvergent texnologiyalar dördüncü sənaye inqilabının əsas sahələrindən birinə çevrilir. Onlar süni intellektlə sıx bağlıdır və informasiya və kommunikasiya texnologiyaları, biotexnologiya, koqnitiv elm və nanotexnologiyanı əhatə edir. Konvergent texnologiyalar müxtəlif bilik və texnologiya sahələri arasında qarşılıqlı əlaqəni, sinergiyanı və inteqrasiyanı asanlaşdırır.

Ümumilikdə, süni intellektin istifadəsi, inkişafı iqtisadiyyatın rəqəmsal transformasiyasında zəruri, fundamental bir addımdır, istehsal, maliyyə, səhiyyə, nəqliyyat və digər sektorların fəaliyyətini yaxşılaşdırır. Lakin süni intellektin inkişafı, tətbiqi sosial və etik mülahizələri nəzərə almalıdır. Məlumatların təhlükəsizliyi, şəffaf qərar qəbuletmə və istehlakçıların hüquqlarının qorunması həll edilməli olan əsas məsələlərdir. Süni intellektin tətbiqi əhəmiyyətli iqtisadi təsir əldə etmək potensialına malikdir, lakin bu texnologiyaların davamlı və etik şəkildə istifadəsini təmin etmək də vacibdir. Süni intellekt texnologiyaları rəqəmsal cəmiyyətin formalaşmasında mühüm rol oynayır və ağıllı texnologiyaların və Əşyaların İnternetinin inkişafına təkan verir. Ağıllı evlər, ağıllı şəhərlər və ağıllı səhiyyə kimi ağıllı texnologiyalar ağıllı infrastrukturun əsas elementləridir.

Hazırda rəqəmsal texnologiyalara və ağıllı sənaye həllərinə keçid nəticəsində sənaye siyasətinin dövlət idarəçiliyinin rəqəmsallaşması prosesinin şahidi oluruq. Sənaye sektorlarının rəqəmsal transformasiyası həm kiçik, həm də orta ölçülü müəssisələrin, eləcə də dövlət korporasiyalarının müxtəlif təşkilati və istehsal zəncirlərinin şaquli inteqrasiyasını sürətləndirməyə, onları yeni təbii resurs-məhsul şaqulilərinə birləşdirməyə xidmət edir.

Rəqəmsallaşma təkcə yeni imkanlar deyil, həm də yeni çətinliklər yaradır. Bu dəyişiklikləri fəlsəfi baxımdan anlamaq bizə rəqəmsal cəmiyyətin inkişafının etik, sosial- mədəni aspektlərini müəyyən etməyə, davamlı və ədalətli inkişafa yönəlmiş strategiyalar hazırlamağa imkan verir.

Nəticə

Rəqəmsallaşma bir çox müsbət dəyişikliklərə, o cümlədən informasiyaya çıxışın yaxşılaşdırılmasına, səmərəliliyin artmasına və yeni kommunikasiya imkanlarına gətirib çıxarıb. Bununla belə, o, həmçinin yeni etik dilemmalar yaradıb, rəqəmsal bərabərsizlik, kibertəhlükəsizlik təhdidləri və avtomatlaşdırma səbəbindən iş yerlərinin itirilməsi kimi problemləri də gündəmə gətirib.

Fəlsəfi hərəkatlar rəqəmsal cəmiyyətdə sosial ədalət məsələlərinin həllinə yönəlmiş konsepsiyalar hazırlayır . Bu yanaşmalara informasiya etikası, sosial müqavilə, kosmopolitizm və digərləri daxildir və fəaliyyət üçün çərçivələr təmin edir.

İnformasiya texnologiyalarının istifadəsi məlumatların məxfiliyi, alqoritmik şəffaflıq, kibertəhlükəsizlik və avtomatlaşdırmanın sosial təsirləri kimi bir sıra *etik məsələləri* ortaya çıxarır . Dövlət tənzimlənməsi və etik standartların hazırlanması davamlı rəqəmsal inkişafın ayrılmaz hissəsinə çevrilir.

İnformasiya texnologiyaları və rəqəmsal savadlılıq təhsili sahəsində etik məsələlər barədə məlumatlılıq rəqəmsallaşmanın çətinliklərinin uğurla aradan qaldırılması üçün əsas elementlərə çevrilir. Rəqəmsal məkanda etika və təhlükəsizliyin tədrisi təhsil proqramlarının vacib aspektinə çevrilir.

Rəqəmsallaşma ilə əlaqəli çətinliklər qlobaldır və onların həlli *ölkələr*, şirkətlər və cəmiyyət

arasında əməkdaşlıq tələb edir. Rəqəmsal cəmiyyətin etik aspektləri ilə bağlı qərar qəbuletmədə və müzakirələrdə vətəndaşların iştirakı vacib hala gəlir.

Rəqəmsallaşma həyat keyfiyyətini, təhsili və ünsiyyəti yaxşılaşdırmaq üçün unikal imkanlar təqdim edir, lakin onun uğuru texnologiyanın inkişafına və istifadəsinə etik və məsuliyyətli yanaşmadan asılıdır. Rəqəmsal cəmiyyətdə etik məsələlərin həlli daha ədalətli və davamlı gələcək yaratmaq üçün təkcə texniki yenilik deyil, həm də fəlsəfi düşüncə tələb edir.

Rəqəmsal kontekstdə sosial ədalət prinsipləri üzərində qurulan cəmiyyət daha dayanıqlı, balanslı və ictimai rifaha yönəlmiş olur. Bu sahədə aparılan tədqiqatlar ədalətli və etik informasiya cəmiyyətinin qurulduğu fundamental prinsiplərin müəyyən edilməsində əsas rol oynayır.

Əlbəttə ki, müxtəlif cəmiyyətlər informasiya texnologiyalarından fərqli şəkildə istifadə edəcəklər, çünki onlar müxtəlif tətbiqlər üçün geniş potensial təklif edir. Bəziləri bundan humanist dəyərləri təşviq etmək üçün istifadə edəcək, digərləri isə cəmiyyətin zərərinə istifadə edə bilər. Buna görə də, informasiya texnologiyalarının sosial təsirini qiymətləndirmək və verdiyi imkanlardan tam istifadə etmək üçün ən son texnologiya və informasiya texnologiyalarından istifadə etməklə hansı cəmiyyət tipinə can atdığımızı aydın şəkildə anlamaq lazımdır.

Texnogen sivilizasiya öz tərəqqisinin xüsusi bir dövrünə qədəm qoyur və bu dövrdə humanist qaydalar elmi tədqiqat strategiyalarını müəyyənləşdirmək üçün başlanğıc nöqtəsinə çevrilməlidir. Həvəsli nikbinlik və əksinə, tutqun pessimizm mövqeyinə düşmədən qeyd etmək lazımdır ki, istənilən elmi və texnoloji nailiyyətlər böyük humanist potensiala malikdir, lakin sosiomədəni ekspertizanın vəzifəsi məhz bu tükənməz imkanları açmaqdır.Yaxşılıq, ədalət, sülh, humanizm ideallarını gerçəkləşdirmək üçün insan zehni özünüdərk və fəaliyyətinin nəticələrinin yeni zirvələrinə qalxmalıdır.

ƏDƏBİYYAT

1. Məmmədova E.B. Sosial işin deontologiyası. Dərs vəsaiti. Baki- Elm nəşriyyatı, 2025. 248 s.
2. Nəzərov M.H. Sosial işin etikası. Dərs vəsaiti. Bakı-Elm nəşriyyatı, 2025.552 s
3. Nəzərov M.H. Sosial işin fəlsəfəsi. Dərs vəsaiti. Bakı-Ləman nəşriyyatı, 2025, 436s.
4. Бурнашев Р.Ф. Философский анализ концепции информационного общества // Научный вестник Наманганского государственного университета.2023. - № 9. - С. 194-202.
5. Лойко А.И. Социальные модификации технологического детерминизма // Вестник Самарского государственного технического университета. Серия: Философия. 2021.№ 4 (9). - с. 18-25.
6. Иванов Д.В. Критическая теория цифровизации: доминирование алгоритмической рациональности и бунт оригинальности// Журнал социологии и социальной антропологии. - 2023. - Т. 26. - № 3. - с. 7-35.
7. Синеок А.Р. Идеи справедливости как теоретическая основа для решения проблемы социального неравенства//Социологический нарратив 2021: Общество в контексте новых вызовов: риски и возможности. - 2021. - с. 158-165
8. http://infosoc.iis.ru/article/view/750

Муслим Гатам оглу Назаров
заведующий кафедрой «Социальные науки и образование»
Азербайджанского Университета Кооперации, доктор философских наук
Электронная почта:muslimnazarov@mail.ru

Социокультурные и философские аспекты эпохи цифровой трансформации

Резюме

Цель исследования. Современный этап социального развития связан с формированием и функционированием информационного общества, представляющего собой диалектичес-

кое сочетание новой информации и традиционных ценностных механизмов, успешно решающих социальные проблемы. Информация является стратегическим ресурсом, все больше влияющим на социальную среду, а уровень ее информатизации в конечном итоге является фактором, определяющим темпы развития общества. Это призывает ученых провести всесторонний теоретический анализ искусственного интеллекта и процессов информатизации, а также изучить трудности и перспективы, с которыми сталкивается общество при вступлении в этап информационного развития. Процессы информатизации, как технологические процессы, так и технические средства их реализации, а также искусственный интеллект оказывают значительное влияние на социальную, моральную и культурную сферы культурного развития в информационном обществе. Такое влияние не всегда позитивно, но часто приводит к негативным последствиям для человеческого разума и психики, что требует глубокого социокультурного изучения массовых коммуникаций в современном информационном обществе.

Методология исследования – диалектико-познавательный метод, предполагающий всесторонний объективный анализ различных аспектов и форм, типов и форм феномена массовой коммуникации через их противоречивые взаимосвязи и единство. Используются материалы научных дискуссий, отражающие теорию массовой коммуникации и концепции информационного общества, содержащиеся в научных трудах отечественных и зарубежных ученых, а также фундаментальные положения, раскрывающие социокультурные проблемы массовой коммуникации в информационном обществе.

Прикладная значимость исследования определяется полученными результатами, новизной подхода к социокультурному анализу массовых коммуникаций и сущностью, содержанием и структурой социокультурной оценки развития информационного общества. Основные выводы и заключения могут быть использованы в дальнейших исследованиях рассматриваемой проблемы.

Результаты исследования. Научная статья представляет собой исследование, посвященное философскому анализу трудностей, с которыми сталкивается современное общество в условиях всеобъемлющей цифровизации. Проводится анализ концептуальных подходов к пониманию социальной справедливости в эпоху цифровизации, выявляются новые трудности и динамика изменений в социальных структурах, рассматриваются этические аспекты использования информационных технологий, а также их влияние на формирование информационного общества.

Оригинальность и научная новизна исследования определяются необходимостью философского осмысления процессов информатизации и массовой коммуникации в информационном обществе с точки зрения социокультурного анализа их деятельности и заключаются в следующем: а) выявление генезиса и функций массовых коммуникаций, а также их особенностей в информационном обществе; б) выявление и характеристика основ информатизации общества; в) обоснование целостности массовых коммуникаций как социокультурной системы и принципов их изучения; г) выявление культурных и морально-этических норм деятельности массовых коммуникаций; д) представление информационных технологий как средства повышения мобильности массовых коммуникаций.

Ключевые слова: информационное общество, философия, этика, социальная справедливость, цифровизация, цифровое образование

Muslim Hatam Nazarov
Head of the Department of “Social Sciences and Education” of the
Azerbaijan Cooperative University, philosophy doctor of sciences
E-mail: muslimnazarov@mail.ru

Socio-cultural and philosophical aspects of the era of digital transformation

Summary

Purpose of the study. The current stage of social development is associated with the formation and functioning of the information society, which is a dialectical combination of new information and traditional values, mechanisms that successfully solve social problems. Information is a strategic resource that increasingly affects the social environment, and the level of its informatization is ultimately a factor determining the pace of development of society. This calls on scientists to conduct a comprehensive theoretical analysis of artificial intelligence and informatization processes and to study the difficulties and prospects that society faces when entering the information development stage. Informatization processes, as technological processes, as well as technical means for their implementation, artificial intelligence has a significant impact on the social, moral and cultural spheres of cultural development in the information society. Such an impact is not always positive, but often leads to negative consequences for human consciousness and psyche, which requires a deep sociocultural study of mass communications in the modern information society.

The methodology of the study is a dialectical cognitive method, which involves a comprehensive objective analysis of various aspects and aspects, types and forms of the phenomenon of mass communication through their contradictory interrelations and unity. The concepts of mass communication theory and information society contained in the scientific works of domestic and foreign scientists, as well as materials of scientific discussions reflecting the fundamental provisions that reveal the socio-cultural problems of mass communication in the information society, are used.

The applied significance of the study is determined by the results obtained, the novelty of the approach to the socio-cultural analysis of mass communications, and the essence, content and structure of the socio-cultural assessment of the development of the information society. The main findings and conclusions can be used in further research on the issue under consideration.

The results of the research are a study devoted to the philosophical analysis of the difficulties faced by modern society in the conditions of comprehensive digitalization. An analysis of conceptual approaches to understanding social justice in the era of digitalization is carried out, new difficulties and the dynamics of changes in social structures are revealed, ethical aspects of the use of information technologies are considered, as well as their impact on the formation of an information society.

The originality and scientific novelty of the research are determined by the need for a philosophical understanding of the processes of informatization and mass communication in the information society from the point of view of socio-cultural analysis and consists of the following: a) to reveal the genesis and functions of mass communications, as well as their features in the information society; b) to identify and characterize the foundations of the informatization of society; c) to substantiate the integrity of mass communications as a socio-cultural system and the principles of their study; d) to identify the cultural and moral-ethical norms of the activity of mass communications; d) to present information technologies as a means to increase the mobility of mass communications.

Key words: information society, philosophy, ethics, social justice, digitalization, digital education.